

Гуменюк З. В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ НІМЕЧЧИНИ: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ

Натепер спостерігається зростання інтересу до мовної ситуації в Німеччині. У ФРН існує лише кілька допоміжних законів, які вказують на офіційний статус німецької мови. Роль німецької мови не згадується в Конституції ФРН. Німеччина прийняла більш конкретні й далекосяжні зобов'язання щодо мови якраз на міжнародному та європейському рівнях. Останнім часом зростання багатомовності у ФРН зумовлено головним чином мовами іммігрантів. Завданням єдиної мовної політики є зміцнення німецької мови як на національному, так і на міжнародному рівнях. У статті розглядається сучасний стан справ у рамках відповідного законодавства Європейського Союзу й Німеччини.

Ключові слова: німецька мова, іммігранти, законодавство, Європейська конвенція, інтеграція.

Постановка проблеми. Внутрішні та міжнародні конфлікти, на які багата історія Європи ХХ століття та які тією або іншою мірою стосувалися мовних питань, як правило, були та є проявом набагато складніших конфліктів. Мовні політики є невід'ємною частиною соціальної політики. Особливості ситуації з багатьма мовами країн-учасниць у Європейському Союзі призвели до появи нових понять, таких як мультилінгвізм і плюрилінгвізм. Мультилінгвізм (від англ. multilingualism), тобто співіснування в рамках міжнародних об'єднань різних країн або окремої країни безлічі мов як атрибутів національних культур, у європейській системі освіти розглядається як положення, згідно з яким сучасна людина повинна володіти двома іноземними мовами, крім рідної. Плюрилінгвізм, тобто багатомовність, передбачає вихідний постулат про те, що вивчення інших мов – це завдання всього життя, яке здійснюється в інтерактивному контексті.

До основних напрямів мовної політики Європейського Союзу належить активне сприяння мовній освіті, поширення мультилінгвізму та плюрилінгвізму. Ніяка європейська соціальна політика, спрямована на зниження бідності, нерівності й маргіналізації, неможлива без урахування національних, регіональних мов, мов меншин або іноземних мов. Володіння національними та іноземними мовами є все більш важливою компетенцією для трудового життя, а також соціальної єдності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рада Європи прагне підняти на більш високий рівень якість спілкування між європейцями, що говорять різними мовами й виховані в різних культурах [4; 5]. Метою такого прагнення є краще розуміння один одного, вільніше спілкування та безпосередній контакт одного з одним, досягнення мобільності, як результат, більш тісної та продуктивної співпраці. Рада Європи вітає й заохочує ті методи викладання та вивчення іноземних мов, які допомагають молоді й людям більш старшого віку виробити позицію, накопичити знання і здобути уміння, що дають їм змогу стати більш незалежними в судженнях і діях, більш відповідальними й відкритими в стосунках з оточуючими.

Діяльність Ради з культурного співробітництва, яка входить до складу Ради Європи, полягає у здійсненні низки проектів у галузі сучасних мов, базується на узгодженості й послідовності дій, а також на дотриманні трьох основних принципів, закладених у преамбулі Рекомендацій R (82) Комітету міністрів Ради Європи [6]. Перший принцип підтримує той факт, що багате мовне та культурне надбання Європи є найціннішим загальним ресурсом, який необхідно оберігати й розвивати. Він наголошує, що освіта покликана подолати становище, коли мовне різноманіття перешкоджає спілкуванню, різноманіття мов має перетворитися на інструмент взаємозбагачення та розуміння. Відповідно до другого принципу, тільки вдосконалюючи вивчення сучасних мов, можна

сприяти комунікації та взаємному спілкуванню європейців, які розмовляють різними мовами, підвищенню свободи пересування населення, розвитку взаєморозуміння і співпраці, подоланню забобонів і дискримінації. І, нарешті, за третім принципом, стверджується, що країни-учасниці, розробляючи і стверджуючи національні програми в галузі вивчення мов, можуть, співпрацюючи й координуючи свою політику, узгоджувати свої дії на європейському рівні. Обов'язком європейських політиків є розроблення та прийняття програм багатомовності, спрямованих на зміну ставлення й поведінки щодо вивчення мови, а також підтримка розширення охоплення аудиторій у суспільстві. Мовна політика, спрямована на вирішення цих питань, не лише сприятиме більш успішному вивченню мови протягом усього життя, а й дасть можливість європейським громадянам у повному обсязі скористатися особистими та професійними можливостями, які може запропонувати Європа. Голова німецької місії в Євросоюзі В. Шонфельдер наголошує: «Немає більш гострої ситуації в ЄС, аніж питання мови» [3].

Привертає увагу стаття Вольфганга Хендльмейера (Hendlmeier) «Культура мовлення раніше й тепер» («Sprachpflege einst und heute») [1]. Хендльмайер стверджує: «Кожен німець несе відповідальність за німецьку мову, коли він за своєю професією звертається до великого кола слухачів і читачів словами, письмово та малюнками, наприклад, у бізнесі й рекламі, на радіомовленні, телебаченні, у світовій мережі (Інтернет) і в пресі, у навчанні та наукових дослідженнях, у законодавстві й адміністрації. Тільки тоді він буде діяти в дусі турботи про чистоту мови (відповідно до культури мовлення), якщо він висловлюється коротко і зрозуміло й завжди уникає іноземного слова, коли є хороша німецька ідіома» [1, с. 17]. Проте в Німеччині на державному рівні майже ніколи не приділяли уваги захисту німецької мови.

У статті розглядаються особливості сучасної мовної політики Федеративної Республіки Німеччина. Автор досліджує, коли та як Німеччина на державному рівні розпочала програми з популяризації німецької мови, спостерігає за розвитком ситуації із захистом мови. Викликає певне занепокоєння той факт, що в Україні тільки останніми роками почалося розроблення мовної стратегії для української мови. Тому є важливим ознайомлення з досвідом подолання подібної проблеми в іншій європейській країні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження підґрунтя ситуації з німецькою мовою та

вивчення особливостей політики Німеччини у сфері мови, які існують натепер.

Виклад основного матеріалу. Населення, яке володіє німецькою мовою та проживає на території Євросоюзу, становить майже 30%, серед якого близько 16% вважають німецьку мову рідною. Німецька мова входить до трьох робочих мов Європейської Комісії – вищого органу виконавчої влади Європейського Союзу. Проте фактично в роботі інстанцій (за винятком офіційних заходів) використовуються в основному англійська та французька мови. Сучасна міжнародна мовна політика Німеччини спрямована на поширення німецької мови поза межами країни та на зростання її ролі серед інших мов Європейського Союзу. У Європі німецька мова знаходиться на другому місці за частотою використання в галузях експортної економіки.

Наприкінці XIX – початку XX століть німецькомовні країни, передусім Німеччина, посідали провідне місце в багатьох наукових напрямках, що сприяло зміцненню ролі німецької мови на міжнародному рівні. Друга світова війна позбавила німецьку мову її провідного статусу. Після об'єднання Німеччини з'явилися перспективи для поновлення статусу німецької мови. Цьому мали сприяти економічний розвиток країни, участь у міжнародних організаціях і проектах, культурних і наукових проектах і заходах. Проте в науковій сфері німецька мова, не встигнувши відновити своє значення, почала витіснятися англійською.

Німецька мова має статус державної в Німеччині за відсутності окремого закону про захист німецької мови. Федеральний канцлер Німеччини Ангела Меркель стосовно мовного планування та контролю в мовній політиці висловила: «У Німеччині державною мовою є німецька, тому її вивчення є гарною інвестицією для тих, хто хоче жити в цій країні». У 2008 році на з'їзді партії Християнсько-демократичного союзу глава партії Ангела Меркель відхилила пропозицію депутатів закріпити статус німецької мови в Конституції ФРН і записати до 22-ї статті Конституції тезу: «Мова Федеративної Республіки Німеччина – німецька». Це спричинило дискусії. Зокрема, голова Бундестагу Норберт Ламмерт (Norbert Lammert) зауважив, що відповідні вказівки на державну мову існують у конституціях більшості країн Євросоюзу й така вказівка в жодному випадку не могла б розглядатися як прояв національного шовінізму. Питання закріплення статусу німецької мови викликало широке обговорення. Ганс Вальтер Хюттер (Hans Walter Hütter),

президент фонду «Дім історії» також висловився проти внесення змін до Конституції про державну мову: «Ми вважаємо, що німецька мова більше, ніж лише здатна до виживання. Їй не потрібен захист Основного Закону. Німецька мова – це мова відомств у нашій країні, і вона нею залишиться. Тому я вважаю, що нам не потрібно перейматися проблемою мови...». Представники опозиційних партій та общин Німеччини також зазначили, що варто приділяти увагу більш серйозним проблемам. Існує лише кілька допоміжних законів, які вказують на офіційний статус чи офіційну функцію німецької мови.

У 2010 році Німеччина розпочала кампанію з популяризації німецької мови. Міністр закордонних справ Німеччини й віце-канцлер Гідо Вестервелле (Guido Westerwelle) оголосив про початок кампанії «Німецька – мова ідей» («Deutsch – Sprache der Ideen»), спрямованої на популяризацію німецької мови за кордоном і зміцнення її міжнародного статусу [2]. Повідомлення, що з 2005 року число іноземців, які вивчають німецьку мову, скоротилося на 2,5 мільйона осіб: з 17 мільйонів до 14,5 мільйона, викликали занепокоєння німецького уряду. Популярність німецької мови зменшилася навіть у тих країнах Східної Європи, які вважали німецьку мову основною іноземною мовою. Також викликав занепокоєння той факт, що навіть в офіційних та урядових установах Євросоюзу почали домінувати англійська або французька. Зокрема, тільки 20% урядовців Європейської Комісії володіли німецькою мовою. Міністр закордонних справ Німеччини й віце-канцлер Гідо Вестервелле висловився однозначно: «У Німеччині прийнято розмовляти німецькою. Я не для того як міністр закордонних справ виділяю щороку 300 мільйонів євро на розвиток і підтримку німецької мови за кордоном, щоб потім у себе в домі відмовлятися від німецької мови». У багатьох, зокрема в старшого покоління, викликало обурення зростання вживання англіцизмів. На думку представника Фонду німецької мови професора Вальтера Кремера (Walter Krämer), з близько шести тисяч англійських слів, запозичених до німецької мови, виправданим є запозичення тільки сотні таких слів. Проте депутат Бундестагу, дипломований германіст Томас Опперман (Tomas Oppermann) нагадав своїм опонентам, що мова має розвиватися, адже в наш час не говорять середньовіковим діалектом. За його словами, не варто перешкоджати розвитку мови, зокрема, через унесення до конституції.

Сьогодні у ФРН проживає близько дев'яти мільйонів іноземних громадян, зокрема близько трьох мільйонів турків і півмільйона арабів, більшість яких, як правило, не бажає інтегруватися в німецькомовне культурне середовище та які залишаються у власному культурно-мовному просторі. Німеччина приділяє увагу цій проблемі, знаходить численні способи її вирішення. Пропонується багато можливостей для вивчення німецької мови: безкоштовні курси німецької мови, мовний аудіокурс «Радіо Д»; новий інтерактивний мовний курс у режимі он-лайн; друковані матеріали для вивчення мови, мовні посібники для мобільних пристроїв. На думку німців, іммігранти повинні знати німецьку мову й користуватися нею в повсякденному житті. Це забезпечить їхню повну інтеграцію в німецьке суспільство.

У 2017 році Президент футбольної команди «Баварія» Улі Хьонесс (Ulrich Hoeness) прийняв рішення про штрафування за незнання німецької мови для легіонерів. Улі Хьонесс повідомив: «У роздягальні «Баварії» повинні говорити німецькою. Мова об'єднує групу. У протилежному разі команда ділиться на окремі угруповання. Легіонери повинні інтегруватися з клубом та іншими гравцями. Якщо іноземці не вчитимуть німецьку, то платитимуть штрафи. Усе просто». Рішення президента набуло чинності, й невдовзі стали відомі перші кандидати на грошові стягнення. Найгірші справи з німецькою мають Ренату Санчес (Португалія) й Кінгслі Коман (Франція). Екс-хавбек «Шахтаря» Дуглас Коста (Бразилія) також не відзначився знанням мови. Серед гравців, які виявили себе з найкращого боку, – Роберт Левандовські (Польща) та Ар'єн Роббен (Голландія). Цікаво, що в 1999 році стався дещо схожий випадок, який був унікальним (на той час) явищем в історії післявоєнного німецького робітничого права та якому німецька преса приділила велику увагу. Власник транспортного підприємства в землі Баден-Вюртемберг на своєму виробництві ввів правило про штрафування співробітників, які на робочому місці розмовляли російською. Половина робітників підприємства були німцями-переселенцями з країн СНГ. Газети повідомляли також, що жоден співробітник, що зазнав скорочення заробітної плати, не насмілювався суперечити рішення власника. А дарма, адже, згідно з Конституцією ФРН та Законом про статут підприємства, всі громадяни країни, а також іноземці, які проживають у ФРН на законних підставах, захищені законодавством від будь-якої форми дискримінації. У § 75 Закону про статут підприємства

конкретно забороняється дискримінація співробітників на підставах національності, мови, походження або громадянства. Закон дозволяє певну нерівність, тільки якщо для цього є серйозні й зрозумілі підстави. У статті 3 Конституції ФРН сказано, що ніхто не може зазнавати дискримінації на основі свого походження.

Німеччина має суттєвий досвід мовної політики щодо іммігрантів. У 2016 році віце-канцлер ФРН Зігмар Габріель (Sigmar Gabriel) схвалив запланований законопроект щодо іммігрантів: «Ми повинні не тільки підтримувати інтеграцію, а й вимагати цього». Варто нагадати, що саме мається на увазі під поняттям інтеграція. Зокрема, під інтеграцією соціальною розуміють наявність упорядкованих відносин між окремими особами, групами, організаціями, країнами. Під культурною інтеграцією розуміють асиміляцію різнорідних елементів культури в єдину культуру.

За повідомленням агенції Рейтер (Reuters), у 2016 році міністр внутрішніх справ Німеччини Томас де Майзієр (Thomas de Maiziere) заявив, що планує новий закон, який вимагатиме від біженців вивчати німецьку мову та інтегруватися в суспільство або втрачати своє постійне право на проживання. Така ініціатива виникла після того, як виборці осудили політику консерваторів канцлера Ангели Меркель на регіональних виборах, адже в році, що передував цій заяві, до Німеччини прибуло близько 1 мільйона мігрантів, багато хто втік від конфліктів та економічних труднощів на Близькому Сході й в Африці. Німеччина очікувала, що в обмін на уроки мови, соціальні виплати та житло новоприбулі намагатимуться інтегруватися до німецького суспільства. Де Майзієр висловився про необхідність забезпечення зв'язку між успішною інтеграцією та дозволом на те, як довго можна залишатися в Німеччині. До моменту започаткування такої ініціативи будь-які санкції щодо громадян-іноземців, які відмовлялися вивчати мову, були відсутні. Сучасна німецька мовна політика спрямована на надання можливості людям, які хочуть переїхати до Німеччини з метою працевлаштування та постійного проживання, вивчити німецьку мову.

Через 25 років після налагодження дипломатичних відносин між Україною та ФРН міністрами закордонних справ двох країн ініційований Українсько-німецький рік мов 2017/2018. Метою цього заходу було поглиблення взаємної довіри та дружби між Німеччиною та Україною, а також зміцнення й розбудова співпраці в культурно-освітній сфері. Організаторами Українсько-

німецького року мов 2017/2018 стали Міністерство закордонних справ Німеччини, Посольство Німеччини у Києві та Goethe-Institut в Україні (координація проекту) за домовленістю з Міністерством освіти і науки України й Міністерством закордонних справ України. У рамках Українсько-німецького року мов відбувалися численні проекти, спрямовані на підтримку та аналіз історичної пам'яті й сприяння підвищенню активності громадянського суспільства. Українсько-німецький рік мов також сприяв поширенню та популяризації української мови в Німеччині. Україні є що перейняти з досвіду мовної політики Німеччини, зокрема досвіду щодо питань, пов'язаних з іммігрантами. Кількість іммігрантів в Україні, за останньою інформацією, становить майже один мільйон осіб.

Засади державної мовної політики в Україні визначаються Стратегією популяризації державної мови на період до 2030 року «Сильна мова – успішна держава». Правовою основою для здійснення державної мовної політики в Україні є Конституція України та Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який ухвалений Верховною Радою 25 квітня 2019 року. Цей Закон забезпечить пріоритетність української мови в більше як 30 сферах суспільного життя: зокрема в державному управлінні, ЗМІ, сфері освіти, науки, культури, реклами, послуг. Він також урегулює застосування інших мов поряд з українською мовою. Закон передбачає, що українською мовою має володіти кожен громадянин України, а також усі претенденти на українське громадянство. Передбачене й створення посади Уповноваженого з захисту української мови, який регулюватиме впровадження цього Закону. Стратегією популяризації державної мови на період до 2030 року передбачається «формування комфортного та функціонального україномовного середовища на всій території України для всього її населення, підвищення її престижу й авторитетності, створення умов для задоволення мовних потреб українців за кордоном».

Висновки і пропозиції. Аналіз статусу німецької мови наприкінці XIX – початку XX століть і в сучасному світі дає змогу резюмувати таке:

1. У сучасній Німеччині багато уваги приділяється популяризації німецької мови з боку як державних установ, так і громадських організацій.

2. Німецька мова дещо втратила свій провідний статус як у всьому світі, так і в самій країні, зокрема, порівняно із найвищим статусом у період

з 1933 по 1945 роки, коли його підтримка активно здійснювалася з боку держави.

3. У сучасній Німеччині ведеться постійна робота над інструментами захисту німецької мови. Ця робота пов'язана з певними труднощами через збільшення кількості громадян-іноземців та іммігрантів (біженців).

4. У Німеччині оновлюється та доповнюється мовне законодавство, ведеться розроблення освітніх програм, забезпечується безкоштовне навчання бажаючих німецької мови.

5. Рада Європи вітає й заохочує методи викладання та вивчення іноземних мов. Рада Європи заохочує мовне розмаїття й вивчення мови як спосіб досягнення більшої єдності серед європейських громадян.

6. Досвід мовної політики Німеччини, зокрема досвід щодо питань, пов'язаних з іммігрантами, може бути використаний Україною для формування програм популяризації української мови, захисту української мови як визначального чинника й головної ознаки ідентичності української нації.

Список літератури:

1. Hendlmeier W. Sprachpflege einst und heute. *Die Deutsche Schrift*. Vierteljahreshefte zur Förderung der deutschen Sprache und Schrift. Sonderheft. 1990. Т. 1991. S. 12–14.
2. Hugendick D. Mehr Netto von Goethe. *Zeit Online*. 26. Februar 2010. URL: <https://www.zeit.de/kultur/2010-02/westerwelle-sprache-deutsch> (дата звернення: 20.05.2019).
3. Schönfelder W. Es gibt in der EU kein emotionales Thema als Sprachen. *Süddeutsche Zeitung*. 1 April 2005.
4. From linguistic diversity to plurilingual education: Guide for the development of language education policies in Europe. Council of Europe. Language Policy Division. Strasbourg, 2007. URL: www.coe.int/lang (дата звернення: 20.05.2019).
5. The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment (CEFR). Council of Europe, 2018. URL: <https://www.coe.int/en/web/language-policy/cefr> (дата звернення: 20.05.2019).
6. Recommendation № R (82) 18 concerning modern languages. Recommendations of the Committee of Ministers to Member States. 1982. URL: www.coe.int/T/CM (дата звернення: 20.05.2019).

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ ГЕРМАНИИ: ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ

На сегодняшний день наблюдается рост интереса к языковой ситуации в Германии. В ФРГ существует лишь несколько вспомогательных законов, которые указывают на официальный статус немецкого языка. Роль немецкого языка не упоминается в Конституции ФРГ. Германия приняла более конкретные и далеко идущие обязательства по языку на международном и европейском уровнях. В последнее время рост многоязычия в ФРГ обусловлен главным образом притоком иммигрантов. Задачей единой языковой политики является укрепление немецкого языка как на национальном, так и на международном уровнях. В статье рассматривается современное состояние дел в рамках соответствующего законодательства Европейского Союза и Германии.

Ключевые слова: немецкий язык, иммигранты, законодательство, Европейская конвенция, интеграция.

FEATURES OF THE GERMAN LANGUAGE POLICY: PREVIOUSLY AND CURRENTLY

Today, there is an increasing interest in the language situation in Germany. There are only a few subsidiary laws that indicate the official status of the German language. But the role of German is not mentioned in the constitution. It is particularly on the international or European level that Germany has made more specific and far-reaching commitments. The recent growth in multilingualism is mainly due to immigrant languages. The task of a cohesive language policy is to strengthen the German language both nationally and internationally. The article elaborates the current state of affairs within relevant EU legislation and Germany.

Key words: German, immigrants, legislation, European Convention, integration.